

A könyvtártudománytól az információtudományig*

A könyvtártudomány létezése, elnevezése, illetve kapcsolata az informatikával vagy információtudománnyal állandó vita tárgya a szakmán belül. A tanulmány ezt az elméleti vitát tekinti át a legjellemzőbb vélemények felvonultatásával és ütköztetésével. Az angolszász terminológiában a probléma erőteljesen jelentkezett, ezért is tanulságos végiggondolni, mit is jelent a könyvtártudomány, van-e értelme egyáltalán ennek az elnevezésnek.

A könyvtártudomány és az információtudomány kapcsolata már régóta foglalkoztatja szakmánk gyakorlati és elméleti művelőit. Sok a bizonytalanság kapcsolatukban, de két alapvető koncepciót mindenképpen megkülönböztethetünk. Egyrészt tekinthetjük a két tudományt különállónak, amelyek között csak néhány közös érdeklődési pont van. Másrészt viszont felfoghatók azonosaknak is, amelyek együttesen alkotnak egy egészet. Az e kapcsolatrendszer körüli viták legjellemzőbb nézőpontjai közül fogok bemutatni néhányat. Nem tekintem át történetileg a *könyvtártudomány* és az *információtudomány* fogalmának fejlődését, hanem a kapcsolatuk körüli elméleti vitákra fogok koncentrálni. Itt most kutatási területekről, és nem a gyakorlatról van szó, bár azt el kell ismerni, hogy tudományunk mélyen a gyakorlat talajában gyökeredzik. Úgy hiszem, hogy az elméleti vitákban felbukkanó vélemények szorosan kapcsolódnak a gyakorlatban végbemenő változásokhoz. Bár erre a kapcsolódásra most nem térek ki, remélem, hogy tanulmányom a szakmán belüli változásokra is fényt derít majd.

A téma történetének rövid áttekintése után először a két diszciplína szétválasztását, majd az egyesítését alátámasztó érveket tekintem át. A végkövetkeztetésben a szakirodalomban leginkább alátámasztott vélemények mellett teszem le a gárat.

Történeti háttér

Történetileg a könyvtártudomány előbb született, mint az információtudomány, illetve annak elődje, a dokumentáció. *Martin Schrettinger* híres művében [1] már a 19. sz. elején úgy határozta meg a könyvtártudományt, mint azoknak az elméleti megfontolásoknak az összességét, amelyek a könyvtár céltudatos szervezéséhez szükségesek.

Ez a meghatározás abból az alapelvből származott, mely szerint a könyvtár célja, hogy gyors és biztos hozzáférést biztosítson a dokumentumokhoz. Schrettinger kézikönyve a könyvtárosság alapelveit axiomatikus formában tárgyalja. Bár ez kétségtelenül megfelelt az akkori idők tudományeszméjének, mégis csak a könyvtárossággal, tehát szakmai-gyakorlati kérdésekkel foglalkozott [2].

A dokumentációt az információtudomány elődjének tartották. A szakkifejezést a Nemzetközi Bibliográfiai Intézet alapítói, *Otlet* és *La Fontaine* vezették be. Az intézet utódja a FID, a Nemzetközi Dokumentációs Szövetség. Dokumentáción a dokumentumok létrehozását, továbbadását, gyűjtését, osztályozását és felhasználását értjük. A dokumentum szélesen értelmezve nem más, mint valamilyen formában rögzített tudás [3]. *A. Schrader* szerint [4] az a meghatározás, amely a dokumentációt a könyvtárosság, illetve a könyvtártudomány megkülönböztetett formájának tekinti, az első erőteljesebb törekvés volt az irodalomban a fogalmak szétválasztására, és ezáltal a két tudományterület elkülönítésére.

Kis különbség

Közelebbről megvizsgálva világossá válik, hogy a könyvtártudomány és a dokumentáció közti különbség nem olyan nagy, mint azt állították. *S. Bradford* klasszikus művében [5] úgy határozta meg a dokumentációt, mint az intellektuális tevékenységek bármely formáját reprezentáló rekordok összegyűjtésének, osztályozásának és azonnali elérhetővé tételének művészetét. Hozzáteszi azonban, hogy a dokumentáció nem több, mint a

* *From library science to information studies* címmel elhangzott *A könyvtárügy jövője* c. második holland-magyar szemináriumon (Budapest, 1994. január).

szélesebben értelmezett könyvtárosság egy aspektusa. Mivel speciális szempont, speciális tanulmányozást is igényel. Bradford számára a dokumentumok típusa adja a megkülönböztetés kiindulópontját. A könyvek a könyvtárakéi, a többi dokumentumtípus a dokumentációé. A döntő az, hogy a dokumentáció a könyvtárosság egy fajtája. A könyvtártudomány nagy öregje, *Shera*, a maga részéről úgy tartja, a könyvtár társadalmi célja, hogy az emberi elmét és a grafikus rekordot összehozza. A könyvtárosság kemény magja marad az, ami mindig is volt, a grafikus rekordok lényegi tartalmának kezelése [6]. Bár vannak differenciák a terminológiában, nyilvánvalók a meghatározások közös vonásai.

Történetileg a könyvtártudomány és a dokumentáció közötti különbség abban az elképzelésben kristályosodik ki, miszerint a könyvtártudomány célja a könyvtárakban tárolt grafikus információkhoz való hozzáférés biztosítása, míg a dokumentáció az intézménytől függetlenül, a különféle formákban megjelenő dokumentumokat teszi elérhetővé. A könyvtártudomány bizonyos dokumentum- és intézménytípusokhoz kötődik, a dokumentáció azonban a dokumentumoknak és az őket közvetítő intézményeknek minden formáját felöleli. A közös pont, hogy mindkettő célja az információhoz való hozzáférés megkönnyítése.

Bár a könyvtár- és információtudományt két különálló tudománynak tekintő elmélet utat kellett, hogy engedjen a kettőt egységesnek tartó nézeteknek, vannak még követői ennek az elképzelésnek is. Az elkülönítés eszméjének tekintélyes szószólója *Tefko Saracevic* [7], aki a könyvtárosságot úgy határozza meg, mint az ember által készített grafikus rekordok szervezésével, megőrzésével és felhasználásával foglalkozó szakterület. Sherát idézve állítja: a könyvtár célja, hogy a társadalom számára maximálisan hasznosítsa a grafikus rekordokat. Saracevic szerint az információtudomány az információ társadalmi, intézményi és/vagy egyéni használatának, illetve szükségességének, az emberek között folytatott kommunikáció problémáinak tudományos kutatásával és szakmai gyakorlatával foglalkozó terület. Bár belátja, hogy sok a közös pont a könyvtár- és az információtudomány között, mégis erősebbeknek véli azokat az érveket, amelyek az elhatárolás mellett szólnak. A közös alap a társadalmi szerep és általános elkötelezettség a grafikus rekordok hatékony hasznosításának problémái iránt. A lényeges eltéréseket a következőkben látja:

1. A vizsgálandó problémák kiválasztása és meghatározása.
2. Az elméleti kérdések feltevése és a struktúrák felvázolása.

3. A kísérletek és az empirikus fejlesztés természete és mértéke, valamint az ebből levont gyakorlati következtetések.
4. A felhasznált eszközök és megközelítési szempontok.
5. A kialakított interdiszciplináris kapcsolatok természete és erőssége, az előrehaladás és az eredmények függősége az interdiszciplináris megközelítéstől.

Mindezek a különbségek igazolják Saracevic számára azt a következtetést, hogy a könyvtártudomány és az információtudomány két különálló terület, amelyek szoros interdiszciplináris kapcsolatban vannak, nem pedig azonosak, illetve az egyik nem a másiknak egy speciális formája. Nagyon ritka, hogy valaki ilyen világosan fejtje ki két szakterület szétválasztásának kritériumait. Mivel azonban nem dolgozza ki az érveit, azok többnyire megmaradnak az állítás szintjén. Ezek az elvek nem tartalmazzák a könyvtár- és az információtudomány szétválasztásának igényét, ezen az alapon a két terület egysége éppolyan jogosan megindokolható lenne. Az is érezhető, hogy Saracevic könyvtártudományra vonatkozó meghatározása visszavezethető az információtudományról alkotott definíciójára.

Az információtudomány mint egyesítő fogalom

Több megközelítésben is lehetséges a könyvtárosságot és az információtudományt egy egységes tudománynak tekinteni. Talán a legradikálisabb verzió ezek közül *Gernot Wersigé* [8]. Mindjárt az elején egy ontológiai kiütéssel tagadja a könyvtártudomány létezését. Wersig szerint nem bizonyítható, hogy egy speciális szervezeti forma alapot jelenthet egy tudomány számára. Mindaddig, amíg nincs *kórháztudomány* vagy *börtöntudomány*, a *könyvtártudomány* létezése sem túlságosan meggyőző. Wersig nem tagadja, hogy az ilyen intézményeknek vannak olyan problémái, amelyek tudományos úton oldhatók meg, sem azt, hogy a tudományos megközelítés hasznára van az intézmények számára folyó szakemberképzésnek. A másik érve logikai paradoxon. Wersig szerint ([8], p. 202.) ha lenne is értelme *könyvtártudományról* és *információtudományról* beszélni, akkor is azt állítaná, hogy a kettő együtt alkot egy összetartozó párt. Ez csak úgy elfogadható, hogy az információtudományt olyan tudományterületnek tekintetnénk, amely mindazokkal az információs szervezetekkel foglalkozik, amelyek nem könyvtárak. Ez azonban azt jelentené, hogy a könyvtárak vagy nem információs szervezetek, mely esetben kétséges, hogy egyáltalán kell-e őket párosítani az információs

szervezetekkel, vagy ha a könyvtárak információs szervezetek, akkor az *információtudomány* lenne a megfelelő általános fogalom.

Kapcsolat

Csak Wersig második érve foglalkozik a könyvtártudomány és az információtudomány kapcsolatával. Véleménye szerint tudományunkra a megfelelő általános elnevezés az információtudomány lenne. Érvelése csak akkor áll, ha elfogadjuk, hogy a könyvtárak nem különleges információs szervezetek, azaz nem különböznek olyan mértékben más információs intézményektől, hogy egy tudomány alapját képezhetnék. Úgy tűnik, Wersig nem tagadja a lehetőségét annak, hogy a könyvtárosság problémáit az információtudomány keretein belül kezeljük. Akárcsak sokan mások, ő is az információs szervezetek közé sorolja a könyvtárakat, amelyek hozzáférhetővé teszik az információt a felhasználók számára.

Peter Ingwersen [9] szintén általános kifejezésként használja az információtudományt, és a könyvtártudományt speciális kutatási-fejlesztési területnek tekinti ezen belül. Véleménye szerint a könyvtártudomány azokkal az információs folyamatokkal foglalkozik, amelyek a könyvtárban zajlanak. Ennek megfelelően a könyvtár speciális hely, ahol az információkeresést referenzmunkának hívják, az információs menedzsmentet pedig könyvtári menedzsmentnek. Ingwersen [10] úgy véli, a könyvtártudomány információtudományi kutatás, amely könyvtárhoz, illetve ahhoz hasonló információszolgáltató helyekhez kötődik. Egyébként ugyanilyen logikus lenne, ha a jövőben egy online információszolgáltatási tudományunk is lenne. Elmélete szerint az információtudományt kellene általános szakkifejezésként használni, és tágabb kutatási területként meghatározni. A könyvtárak az információtudományi kutatások alkalmazási területek tekintendők.

Bibliográfiai kutatás-fejlesztés

A könyvtártudomány és az információtudomány kapcsolatával foglalkozó eddigi elemzések egyáltalán nem foglalkoztak a két szakterület tartalmi kérdéseivel. Patrick Wilson [11] kétli, hogy értelme lenne a megkülönböztetésnek, és felvázol egy alternatívát, amelyet bibliográfiai kutatás-fejlesztésnek nevez. A bibliográfiai szektor kifejezést azoknak az intézményeknek és szervezeteknek a csoportjára használja, amelyek együttesen fogadják be a kiadói ipar outputját, és megpróbálják elérhetővé tenni a nagyközönség számára. A bibli-

ográfiai kutatás-fejlesztés a bibliográfiai szektor problémáit helyezi a középpontba, és főként a könyvtárakra, illetve a bibliográfiát előállító szervezetekre koncentrál, kivéve a könyvkereskedelmet. Wilson hat kategóriát állít fel. Az elsőbe azok a területek sorolandók, amelyek a bibliográfiai információk tárolásához, feldolgozásához, továbbításához és közzétételéhez szükséges eszközök fejlesztését célozzák az információtechnológia segítségével. A második csoportba tartoznak a feldolgozandó, tárolandó, továbbítandó bibliográfiai információk előállításához szükséges technikák fejlesztését célzó munkák. A harmadik terület a bibliográfiai információk inputját adó irodalom jellemzőinek és használatának tanulmányozásával foglalkozik. Az utolsó három kategóriát röviden úgy lehetne leírni, mint a bibliográfiai szektort, annak múltját, jelenét és jövőjét vizsgáló tanulmányokat. A kategóriák megfelelnek a történeti, leíró és politikai megközelítéseknek.

Definíció

P. Wilson alapérve, hogy ha a fenti kategorizálást elfogadjuk, lehetetlen különbséget tenni a könyvtár- és az információtudomány között. Ha az információtudományt tartalmi alapon akarjuk elkülöníteni, akkor az szerinte a második vagy a harmadik kategóriába sorolható. Ugyanakkor azonban az e kategóriába tartozó műveleteket egyaránt végezhetik információs szakemberek és könyvtárosok. A tartalmi feltárás például a könyvtárosok egyik legfontosabb gyakorlati és elméleti szakterülete. Így az információtudomány tartalmi alapon nem különíthető el a könyvtártudománytól. Wilson kiáll amellett, hogy nincsenek megfelelő módszertani és tematikai kritériumok, amelyek segítségével szétválaszthatnánk a magukat könyvtárosoknak, illetve információs szakembereknek tartók által végzett munkákat. Ugyanez érvényes a kutatásokra is.

Wilson szerint nem alkalmazható kritériumként az, hogy az emberek magukat minek nevezik. Az információtudományt egyszerűen meghatározhatjuk a tematika és a módszerek alapján. Ha úgy értelmezzük Wilson érvelését, hogy megpróbálja bebizonyítani, mennyire lehetetlen éles határt húzni a könyvtár- és az információtudomány közé, akkor azt hiszem, érvelése helytálló. Következtése, hogy a bibliográfiai kutató-fejlesztő közösség nem két csoportból, információs szakemberekből és könyvtáros szakemberekből áll, hanem egyetlen, de végtelenül heterogén csoportot képez. Lehetetlen, egyszersmind haszontalan is szakterületünket könyvtártudományra és információtudományra osztani, de igyekeznünk kell jobban leírni és jellemezni.

A. Schrader ([4], p. 233) is amellett érvelt, hogy nem lehet elválasztani az információtudományt a könyvtártudománytól.

Információtudomány – általánosított könyvtárosság

Egy kevésbé radikális vélemény ölt testet abban az elképzelésben, hogy a könyvtár intézménye paradigmatiszta modellként szolgál diszciplínáknak számára. B. Ford szerint [12] szakterületünk túlnőtte a könyvtár mint intézmény hagyományos kereteit. Tárgykörébe kell tartozniuk azoknak az ismereteknek, hogy hogyan kell (illetve lehet) az információkat összegyűjteni, tárolni, megőrizni és visszakeresni az egyének és a társadalom igényeinek megfelelően. A tárgykört nagy vonalakban kell meghatározni, de bele kell tartoznia a könyvtárnak mint intézménynek is, amely történetileg is az információk gyűjtésével, tárolásával, megőrzésével és visszakeresésével kapcsolatos tevékenységek központja volt.

Ahogy a szakterület fejlődik és bővül, egy intézményi modell adja a fókuszát és a konkrét illusztrációját annak, hogyan lehet elméleti aspektusait alkalmazni a politikai, gazdasági és társadalmi környezetben. Ezt a modellt nevezhetjük az információtudomány általános könyvtári modelljének.

Az eljárás az, hogy általánosítjuk a könyvtári környezetben zajló információs folyamatokat, és felhasználjuk őket más, a (könyvtár- és) információtudomány érdeklődési körébe tartozó információs folyamatok modellezéséhez. A modell valóság-hű abban az értelemben, hogy reprezentálja tudományterületünk legelfogadottabb megközelítési módjait. Erről a modelltől ír F. Miksa is [13].

Információtudomány könyvtártudomány nélkül

Wersig, Ingwersen és Wilson véleménye viszonylag radikális módját mutatja az információtudomány felfogásának. Elképzelésük szerint egy egészről van szó, amelynek a felosztása könyvtártudományra és információtudományra nem lenne gyümölcsöző. Fontos jellemvonás az is, hogy az információtudomány tárgya nem kötődik egyetlen speciális információs szervezethez sem. A lényeg a kívánt információhoz való hozzáférés lehetővé tétele, melyet N. Belkin [14] és M. Buckland [15] az információtudomány alapproblémájaként jelölt meg. Az új technológiák és az információ digitalizálása révén erős tendencia van az információs szolgáltatások és a kommunikációs szervezetek konvergenciájára. A hagyományos tömegkommuni-

ációs intézmények például új funkciókat fejlesztenek ki, amelyek korábban a könyvtárakat és az információs szolgáltatásokat jellemezték csak, mint pl. az ügyfél érdeklődési körének megfelelően kialakított profil alapján történő információs szolgáltatás. Ez tovább szélesíti az információtudomány problémakörét, jóval túl a könyvtártudomány-információtudomány vitán.

Az évek során bővült az információtudomány érdeklődési köre, és a könyvtáron túl kiterjedt az információhoz való hozzáférést szolgáló más szervezetekre is. Ez aztán sok terminológiai és fogalmi zavart is okozott. Alapkérdés, hogyan jelöljük ki és fogalmazzuk meg kutatási területünket. Ennek egyik kicsúcsosodása a könyvtártudomány és az információtudomány kapcsolatának dilemmája. A szakirodalomban megfogalmazott vélemények közül azok állják meg legjobban a helyüket, amelyek szerint e kérdés feltevése nem sokat változtat a lényegen, mert helytelenül van megfogalmazva. Bebizonyosodott, hogy az információtudomány egy egészről alkot, és sem elméletileg, sem a gyakorlatban nem célszerű felosztani könyvtártudományra és információtudományra. Másfajta tagolása jobban megfelel mind a kutatás, mind a gyakorlat céljainak. E felfogásból egyáltalán nem következik az, hogy a könyvtárosság problémáit ki kellene zárni az információtudományból, ám ha koncepcionálisan nem tudjuk a könyvtártudományt elkülöníteni az információtudománytól, felesleges a nyelvészeti megkülönböztetés. Végül is a *könyvtártudomány* nyelvészeti kifejezés, tartalom nélküli, használata tehát értelmetlen.

Irodalom

- [1] SCHRETTINGER, M.: Versuch eines Vollständiges Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft I–III. München 1808–1829. p. 29.
- [2] VAKKARI, P.: Roots of library science in historia litteraria. = Wolfenbütteler Notizen zur Buchgeschichte, 11. sz. 1986. p. 72–81.
- [3] RAYWARD, W. B.: Library and information sciences. Disciplinary differentiation, competition, and convergence. = Machlup, F. and Mansfield, U. (eds): The study of information. New York, 1983. p. 343–363.
- [4] SCHRADER, A.: In search of a name: Information science and its conceptual antecedents. = Library and Information Science Research, 6. sz. 1984. p. 227–271.
- [5] BRADFORD, S.: Documentation. Washington, 1950 (1948).
- [6] WRIGHT, H.: Shera as a bridge between librarianship and information science. = Journal of Library History, 22. sz. 1987. p. 137–156.
- [7] SARACEVIC, T.: Information science: origin, evolution and relations. = Vakkari, P. and Cronin, B. (eds): Conceptions of library and information science. Historical, empirical and theoretical perspectives. London, Los Angeles, 1992. p. 5–27.

- [8] WERSIG, G.: Information science and theory: a weaver bird's perspective. = Vakkari, P. and Cronin, B. (eds): Conceptions of library and information science. Historical, empirical and theoretical perspectives. London, Los Angeles, 1992. p. 201-217.
- [9] INGWERSEN, P.: Information and information science in context. = Libri, 42. sz. 1992. p. 99-135.
- [10] INGWERSEN, P.: Conceptions of information science. = Vakkari P. and Cronin, B. (eds): Conceptions of library and information science. Historical, empirical and theoretical perspectives. London, Los Angeles, 1992. p. 299-312.
- [11] WILSON, P.: Bibliographical R and D. = Machlup, F. and Mansfield, U. (eds): The study of information. New York, 1983. p. 389-398.
- [12] FORD, B.: The library as locus. = Pemberton, J. and Prentice, A. (eds): Information science. The interdisciplinary context. New York, London, 1990. p. 115-131.
- [13] MIKSA, F.: Library and information science: two paradigms. = Vakkari P. and Cronin, B. (eds): Conceptions of library and information science. Historical, empirical and theoretical perspectives. London, Los Angeles, 1992. p. 229-252.
- [14] BELKIN, N.: Information concept for information science. = Journal of Documentation, 34. sz. 1978. p. 55-85.
- [15] BUCKLAND, M.: Information and information systems. New York, 1991.

Beérkezett: 1994. X. 31-én.

Fordította: Varga Katalin

Rendezvénynaptár

Hatékony könyvtári információs rendszerek, tanfolyam

Manchester (Anglia), 1996. június 3-július 12.
Szervező: The ELIS Programme Administrator
Institute for Development Policy and Management
University of Manchester
Crawford House, Precinct Centre
Oxford Road
Manchester M13 9GH
Tel.: +44 161 275 2800/2804
Fax: +44 161 273-8829
e-mail: idpm@man.ac.uk

1996. évi Információs Menedzsment Konferencia Európában

London, 1996. június 5-6.
Szervező: The Conference Board
845 Third Avenue
New York, NY 10022-6679
Tel.: +1 212 759-0900
Fax: +1 212 980-7014
E-mail: info@conference-board.org

10. CS ONLINE '96 nemzetközi konferencia

Sitno in Vyhne (Szlovákia), 1996. június 18-20.
Szervező: Tána Moncaková
Information Department, Slovnaft, a.s.
824 12 Bratislava
Tel.: +42 7 247-722
Fax: +42 7 244-562

Számítógépes könyvtár – információs rendszerek, 6. szibériai nemzetközi szeminárium

Novosibirszk, 1996. július 1-6.
Szervező: Organizing Committee
VI Siberian Workshop
630200 Novosibirsk, Voskhod str., 15.
Fax: 383-2 66-33-65
E-mail: bobrov@libr.nsk.su

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 28. vándorgyűlése

Debrecen, 1996. augusztus 7-9.
Szervező: Geller Ferencné
Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár
4026 Debrecen, Piac u. 8.
Tel.: (52) 347-822
Fax: (52) 310-150

Az IFLA 62. közgyűlése

Peking, 1996. augusztus 25-31.
Szervező: Mr. Qiu Dongjiang
Secretariat China Organizing Committee of the '96 Beijing IFLA Conference
Beijing International Convention Center
8 Beichendong Road
Chaoyang District
Beijing 100101
R.P. China
Tel.: +86 10 493 3308
Fax: + 86 10 491-0257